

Beata Duda (Katowice)*

ORCID: 0000-0002-1995-6489

Ewa Ficek (Katowice)**

ORCID: 0000-0002-0976-1944

Received: 1.12.2020

Accepted: 11.08.2021

Published: 23.12.2021

***Precz z maseczkami!?* Semantyzacja ideologiczna wybranych słów dyskursu okołopandemicznego związanego z Covid-19**

Przedmiotem artykułu są sposoby społecznego modelowania i negocjowania znaczeń leksemów *maseczka* oraz *maska*, występujących w wypowiedziach przeciwników obostrzeń sanitarnych związanych z pandemią Covid-19. Materiał badawczy stanowią komentarze zamieszczone na oficjalnym facebookowym profilu Ministerstwa Zdrowia (jako przestrzeni neutralnej, potencjalnie otwartej dla przedstawicieli różnych wspólnot dyskursywnych) od kwietnia do maja 2020 roku. Teoretyczny, a także metodologiczny punkt odniesienia analiz wyznaczają z kolei lingwistyczne badania nad dyskursem; w celu pełniejszego ujęcia walk semantycznych czy walk wartości toczących się w zajmującym autorki opracowaniu dyskursie skorzystano również z pewnych ustaleń lingwistyki korpusowej i genologii internetowej. Szczegółowy ogląd wybranych kolokacji wskazanych jednostek (*maseczki* i *maski*), ich tekstowych ekwiwalentów, naddatków semantycznych (znaczeń asocjacyjnych, ekspresywnych) oraz profili znaczeniowych ujawniających się w konkretnych tekstach pozwala stwierdzić, że leksemy te stały się nasemantyzowanymi symbolami, dla przeciwników reżimu sanitarnego mającymi konotacje jednoznacznie pejoratywne. Można je ponadto uznać za słowa sztandarowe współkształtujące dyskursywny obraz świata pandemii.

Słowa kluczowe: pandemia, semantyzacja, desemantyzacja, aksjologia, walki wartości, analiza dyskursu

* dr Beata Duda, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Instytut Językoznawstwa, ul. Uniwersytecka 4, 40-007 Katowice, e-mail: beata.duda@us.edu.pl

** dr Ewa Ficek, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Instytut Językoznawstwa, ul. Uniwersytecka 4, 40-007 Katowice, e-mail: ewa.ficek@us.edu.pl

Down With the Masks!/? Ideological semantization of selected words of the peri-pandemic discourse related to Covid-19

The article discusses the methods of social modelling and negotiation of the meanings of the *maska* (the word “mask” in Polish) and *maseczka* (diminutive of the word “mask” in Polish) lexemes present in the statements of the opponents of sanitary restrictions related to the Covid-19 pandemic. The research material used by the author comprise the comments posted on the Ministry of Health official Facebook profile (as a neutral space which is potentially open to representatives of various discursive communities) from April to May 2020. The theoretical and methodological point of reference for analyses is, in turn, determined by linguistic research on discourse, in order to fully approach the semantic struggles or the struggles of values taking place in the discourse analysed by the authors. Some findings of corpus linguistics and the Internet genology were also used. A detailed overview of selected collocations of the aforementioned units (*maska* and *maseczka*), their text equivalents, semantic surpluses (associative, expressive meanings) and semantic profiles revealed in specific texts, enable us to conclude that for sanitary regime opponents these lexemes have become semantized symbols with clearly pejorative connotations. Moreover, they can be considered as flagship words co-shaping the discursive image of the pandemic world.

Keywords: pandemic, semantization, desemantization, axiology, value struggles, discourse analysis

Weg mit den Masken!/? Ideologische Semantisierung ausgewählter Wörter des Covid-19-Diskurses

Dieser Artikel thematisiert die Art und Weise der sozialen Modellierung und Verhandlung der Lexeme *maska* (poln. für „Maske“) und *maseczka* (Verkleinerungsform des Wortes „maska“ auf Polnisch), die in den Aussagen der Gegner der pandemiebedingten Hygienemaßnahmen auftauchen. Das in diesem Artikel benutzte Forschungsmaterial besteht aus Kommentaren, die von April bis Mai 2020 im offiziellen Facebook-Profil des Polnischen Gesundheitsministeriums veröffentlicht wurden (als einem neutralen Raum, der potenziell Vertretern verschiedener diskursiver Gemeinschaften offen steht). Der theoretische und methodische Bezugspunkt für die Analysen wird wiederum durch die sprachwissenschaftliche Diskursforschung bestimmt; um die semantischen Konflikte oder die Wertekämpfe in diesem Diskurs, der die Autorinnen dieser Studie beschäftigt, besser erfassen zu können, wurden einige Erkenntnisse aus der Korpuslinguistik und der Textsortenlinguistik verwendet. Die detaillierte Übersicht ausgewählter Kollokationen der angegebenen Wörter (*maska* und *maseczka*), ihrer Textäquivalente, der semantischen Ergänzungen (der assoziativen und expressiven Bedeutungen) und der Bedeutungsprofile, die in bestimmten Texten erscheinen, lässt darauf schließen, dass diese Lexeme zu semantisierten Symbolen geworden sind und für Gegner der Hygienevorschriften eindeutig abwertende Konnotationen haben. Darüber hinaus können diese Lexeme als Symbole betrachtet werden, die das diskursive Weltbild der Pandemie mitgestalten.

Schlüsselwörter: Pandemie, Semantisierung, Axiologie, Desemantisierung, Wertekämpfe, Diskursanalyse

1. Wprowadzenie

Pandemia wywołana przez wirus SARS-CoV-2, jak wiele innych wcześniejszych (globalnych) kryzysów zdrowotnych¹, w znaczący sposób wpływa na nastroje społeczne, sprzyjając polaryzacji punktów widzenia, a tym samym kształtowaniu się wspólnot dyskursywnych, w ramach których są formułowane (i ujawniane w różnorodnych strategiach komunikacyjnych aktorów/uczestników dyskursu) określone systemy znaczeń². Wśród dyskursów powstałych jako reakcja na pandemię mieszczą się dyskursy tematyczne dotyczące wprowadzonych obostrzeń sanitarnych, mających na celu rozwiązanie narastającego kryzysu pandemicznego. W ich obrębie wyróżnić można zarówno dyskurs zwolenników, jak i przeciwników nakazu noszenia maseczek w przestrzeni publicznej. Obowiązek zasłaniania nosa i ust jest częstym przedmiotem wypowiedzi o charakterze instytucjonalnym oraz komunikatów, których nadawcami są przedstawiciele elit symbolicznych, w tym szczególnie eksperci z zakresu medycyny (zwłaszcza medycyny epidemii), lecz także politycy, naukowcy, dziennikarze czy nawet celebryci. Zajmuje on również istotne miejsce w dyskusjach zwykłych obywateli, czego przejawem są komunikaty zamieszczane m.in. w mediach społecznościowych, będących platformą dyskursu publicznego (Lakomy 2018: 9). To w ramach interakcji zapośredniczonych przez media cyfrowe konstytuują się znaczenia, wiedza i świadomość przeciwników noszenia maseczek. W niniejszym tekście za cel postawiłyśmy sobie wstępny ogląd tej właśnie wspólnoty.

2. Przedmiot oraz cel badań, założenia teoretyczno-metodologiczne

Przedmiotem naszej uwagi stanie się poziom leksykalny dyskursu, ściślej zaś – analiza znaczeń dwu ważnych słów dyskursu okołopandemicznego (a mianowicie: *maseczki* oraz *maski*³), aktualizujących się w wypowiedziach przeciwników obostrzeń związanych z epidemią Covid-19. Wskazane nominacje interesować nas będą jednak nie tyle ze względu na odniesienie do desygnatu, do którego odwołują się, ile na postawy manifestowane za ich pomocą przez członków zajmującej

¹ Por. epidemię dżumy, hiszpanki itd. Więcej na ten temat: Zachorski, Zendran 2018.

² „Pandemiczna” przestrzeń komunikacyjna jest interesującym obszarem polskiej refleksji humanistycznej, o czym świadczą licznie i chętnie podejmowane próby jej opisu z perspektywy analiz językoznawczych (por. np. Cierpich-Kozieł 2020, Gębka-Wolak 2020, Włoskiewicz 2020), psychologicznych (por. Heitzman 2020) bądź socjologicznych (np. Długosz 2020).

³ Tego rodzaju sąd zdaje się znajdować potwierdzenie chociażby w haśle (apelu) często w ostatnim czasie powtarzanym: „Dystans – dezynfekcja – maseczka”. Na marginesie odnotujmy, że słowo *maseczka* było też nominowane w internetowym plebiscycie na najważniejsze słowo roku 2020, organizowanym przez Uniwersytet Warszawski.

nas wspólnoty dyskursywnej, a także na wizję świata (światopogląd) przez tę wspólnotę akceptowaną i współkształtowaną. Zakładamy bowiem, że stosunek do fragmentu rzeczywistości, na który wskazują wymienione wyżej leksemy, lokujące się w centrum podejmowanych przez aktorów społecznych walk semantycznych i walk wartości (Felder 2006 za: Smykała 2016), nie jest w debacie publicznej jednoznaczny. W zależności zaś od tego, kto i w jakim kontekście owych słów używa, mogą one nabierać zróżnicowanych konotacji, tudzież dodatkowych sensów społecznych wychodzących poza ogólnie przyjęte definicje słownikowe, czemu zwykle towarzyszy wartościowanie – negatywne bądź pozytywne (zob. Fleischer 2002: 353, Steciąg 2012: 136–138).

Prezentowane w dalszej części artykułu rozważania skupione na takich zjawiskach, jak modelowanie znaczeń, semantyzacja ideologiczna/aksjologiczna i/lub desemantyzacja⁴ słów *maseczka* oraz *maska*, wpisują się w nurt bliskich nam refleksji dyskursologicznych, m.in. tych zakorzenionych we współczesnym językoznawstwie polonistycznym (np. Biniewicz 2015, Kudra 2014, Steciąg 2012), które ze względu na specyfikę materiałów źródłowych uzupełniłyśmy o metody lingwistyki korpusowej i ustalenia genologii internetowej. W tym miejscu krótko przypomnijmy: w ramach określonego dyskursu dany fenomen zyskiwać może odrębne/swoiste znaczenie, „zatem różnice w jego postrzeganiu prowadzą nas do różnic między poszczególnymi dyskursami” (Witosz 2014: 28). I dalej: dyskurs to „system znaczeń kształtujących tożsamość podmiotów i przedmiotów” (Howarth 2008: 24); jest on „nie tylko czymś, co tłumaczy walki i systemy panowania, lecz również tym, dla czego i poprzez co walczymy” (Foucault 2002: 8). Omówienie strategii nazewniczych/nominacyjnych łączy się z charakterystyką podmiotów albo uczestników dyskursu, a kategoriami analitycznymi umożliwiającymi odtworzenie dyskursywnego obrazu świata są: słowa sztandarowe, profile i punkty widzenia, wątki (wiązki) dyskursu itd. (Czachur 2011b: 90–94).

Ustalenie tego, czy leksemy *maseczka* i *maska*, nazywane tymczasem za Walerym Pisarkiem słowami ważnymi (Pisarek 2016), zasługują jednocześnie na miano słów sztandarowych pandemii (bądź symboli dyskursowych)⁵, będzie jednym z ważniejszych pytań formułowanych w toku tak zorganizowanego

⁴ Ideologię rozumiemy za Bożeną Witosz szeroko: jako pojęcie o charakterze socjokulturowym („system wartości, norm, przekonań, wierzeń”) (Witosz 2014: 27). Semantyzację i desemantyzację traktujemy natomiast jako efekt negocjowania znaczeń, walk semantycznych/wartości.

⁵ Por. rozumienie słów sztandarowych przedstawione przez Pisarka: „wyrazy i wyrażenia, które z racji swojej wartości denotacyjnej i konotacyjnej, a zwłaszcza emotywniej, nadają się na sztandary i transparenty, a więc do roli x lub y w strukturach typu *Niech żyje x! Precz z y!*” (Pisarek 2002: 7). Słowa sztandarowe „ograniczonego zasięgu” ważne dla podmiotów jakiegoś dyskursu nazywa się symbolami dyskursowymi/dyskursywnymi (Steciąg 2012: 136, zob. też Fleischer 2002: 352). Jak dowodzi Waldemar Czachur, słowa sztandarowe da się zestawiać za pomocą ankiet lub, na czym opieramy nasze dociekania, analizy tekstów (zob. Czachur 2011a, 2011b). Wskazane pojęcia stykają się także z innymi; rozmaitymi interpretacjami obrastają terminy: ‘słowa kluczowe’/‘słowa klucze’, ‘słowa magnesy’, ‘symbole kolektywne’ itd. (zob. np. Fleischer 2002: 350–352, Kita 2014: 13–17).

wyvodu: punktem wyjścia stanie się znaczenie przedmiotowe/realne badanych jednostek oraz rozpoznanie ich najbliższego otoczenia leksykalnego, następne kroki związane będą zaś z przesłaniem znaczeń asocjacyjnych, ekspresywnych i ekwiwalentów rozpatrywanych słów, jak również, co traktujemy jako zwieńczenie analiz, ich profili znaczeniowych wydobytych z konkretnych poświadczeń tekstowych. Warto jeszcze dodać, że podejmowany przez nas na prawach rekonesansu badawczego wątek to fragment ujęcia zdecydowanie szerszego, zmierzającego do wszechstronnego naświetlenia (sub)przestrzeni dyskursów o epidemii. Przejdźmy więc do jego bliższego omówienia.

3. Materiał źródłowy

Materiałem, który posłużył do zbadania zjawiska walk semantycznych/wartości w obrębie dyskursu przeciwników maseczek, są komentarze internetowe zamieszczone na profilu Ministerstwa Zdrowia na portalu Facebook, stanowiące część nowo powstającego i rozwijanego przez nas korpusu tekstów dyskursu o epidemii SARS-CoV-2⁶. Motywacją do wykorzystania tego typu źródeł (komentarzy) do analizy interesującego nas problemu stał się „potencjał dyskursologiczny” owego gatunku internetowego. Upatrujemy go przede wszystkim w cechach tej formy wypowiedzi – jej subiektywności, emocjonalności, ekspresywności i dużej interakcyjności (Akram 2017: 21), które sprzyjają ujawnianiu się postaw podmiotów będących autorami komentarzy. W komentarzu internetowym odnaleźć można wiele podobieństw do nieformalnej rozmowy (por. Urzędowska 2019) – pozwala on na swobodną interakcję i uzgadnianie wspólnych znaczeń. Podkreśliśmy, że zajmowały nas odpowiedzi na posty o charakterze informacyjnym zamieszczane na oficjalnym profilu podmiotu instytucjonalnego (Ministerstwa Zdrowia). Wybór ogólnodostępnej, neutralnej przestrzeni umożliwiającej swobodną, nieobciążoną ideologicznie wymianę opinii i treści powiązanych z tematyką zamieszczanych tam komunikatów był przez nas zamierzony.

Wyselekcjonowane komentarze internetowe⁷ złożyły się na podkorpus zawierający **11 485** unikalnych wypowiedzi dotyczących negatywnego stosunku podmiotów do obowiązku noszenia maseczek. Ten bogaty materiał źródłowy

⁶ Korpus powstaje przy wsparciu konsorcjum CLARIN_PL oraz firmy SentiOne. Liczy on obecnie ponad siedem milionów segmentów; na jego zawartość składają się głównie teksty dialogowe (internetowe), których głównym tematem jest pandemia.

⁷ Komentarze te spełniają łącznie trzy kryteria: kryterium chronologiczne (data dodania komentarza mieściła się w przedziale: 16 kwietnia 2020 roku – 30 maja 2020 roku, są to odpowiednio daty: wprowadzenia nakazu zasłaniania ust i nosa w przestrzeni publicznej oraz częściowego zniesienia tego nakazu); kryterium tematu (w treści wypowiedzi nadawca odnosi się do obowiązku zasłaniania ust i nosa); kryterium aksjologiczne (charakter wypowiedzi wskazuje na negatywny stosunek do ww. obowiązku).

poddałyśmy analizie pod kątem poszukiwania wspomnianych już wcześniej strategii semantyzacyjnych oraz konstruowania profili znaczeniowych słów *maseczka* i *maska*. Słowa te w korpusie występują bardzo często (odnotowałyśmy je aż w 9 382 komentarzach), co pozwoliło nam wysnuć wniosek, że kształtują one badany przez nas dyskurs.

4. Od *durnej maseczki* do *knebla* i *kagańca*. Wokół problemów badawczych

Nawiązując do koncepcji prototypowej struktury znaczenia (zob. Tokarski 2008: 150–151), można by skonstatować, iż w przypadku kluczowych dla nas leksemów w centrum usytuowane są następujące treści, najsilniej z przywołanymi wyrazami kojarzone: *maseczka* – „zdr. od maska” (SJP) oraz *maska* – „osłona twarzy chroniąca ją przed działaniem szkodliwych substancji lub przed urazami; też: osłona na nos i usta zapobiegająca rozsiewaniu zarazków” (SJP). Wokół tak uformowanego jądra rozciąga się strefa znaczeń fakultatywnych, tzn. tkwiących w świadomości użytkowników języka, choć ze względu na temat, na którym ogniskuje się dyskurs, teoretycznie mniej istotnych: *maseczka* – „okład na twarz z ziół, kremu itp.” (SJP), *maska* – „zasłona na twarz (albo część twarzy) [...], nakładana podczas maskarady, obrzędów ludowych lub przez aktorów w teatrze; też: osoba z tak zasłoniętą twarzą”; „pozorowane zachowanie mające ukryć prawdziwe zamiary i uczucia”; „twarz zniekształcona, zastygła w jakimś grymasie”; „część aparatu tlenowego lub aparatu do narkozy” itd. (SJP)⁸.

W niniejszym tekście stawiamy tezę, iż w wypowiedziach przeciwników zarządzeń sanitarnych (a tym samym utożsamianych z zarządzeniami atrybutów) definicje konstruujące jądro znaczeniowe znajdujących się w polu naszej uwagi leksemów poddaje się pod dyskusję, i to na kilka sposobów. Pierwszą uchwytą strategią dyskursywnego modelowania znaczeń jest zestawianie prototypowych nazw wymienionego desygnatu z różnymi kolokantami (zob. Przybylska 2007: 69–70) czy epitetami wyrażającymi subiektywne ustosunkowanie się zabierającego głós do danego przedmiotu. Ze względu na kontekst i funkcję kolokantów kolokacje da się uporządkować w co najmniej kilka (czasem nachodzących na siebie) grup/zbiorów, co obrazuje tabela 1.

⁸ Zob. także: WSJP, tu również opis połączeń obu słów.

Tabela 1. Kolokacje ze słowami *maseczka* i *maska* w dyskursie przeciwników obostrzeń sanitarnych

Postawa wobec desygna- tu a/i funkcje kolokantów ⁹	Przykłady
Sygnalizowanie (wprost albo implicytnie) niskiej wartości użytkowej maseczek i masek	<i>bezużyteczna/e maseczka/i, nieprzydatne maseczki, zbędne maseczki, szkodliwe maski, byle jakie maseczki, nic niewarte maseczki, gównno warte maseczki, beznadziejne maseczki, bezsensowne maseczki, bzdurne maski, durne maseczki/maski, kretyńskie maseczki, śmieszne maseczki</i>
Wskazywanie głównie na wątpliwe walory estetyczne i higieniczne ww. atrybutów pandemii	<i>brudne maseczki, zasmarkana, opluta, zagrzybiała [...] maseczka, syfiaste maseczki, śmierdzące maski, mokra/e maska/maseczki, zawilgocone maseczki</i>
Lekceważenie i pogarda, manifestowanie negatywnych ocen oraz uczuć podmiotu (bez ujawniania tego, co stało się podstawą wartościowania)	<i>cholerna maska/maseczka, chujowe maseczki, przekłete maski, zasrane maseczki/maski, gówniana maseczka, sucza maseczka</i>
Ironia	<i>cudowne maseczki, kozackie maseczki, darmowe maseczki, zajebiste maseczki</i>
Akcentowanie różnych innych doświadczeń społecznych i indywidualnych	<i>przymusowa/e maseczka/i, maski antymandatowe, szumowskie maseczki, felerne maseczki/maski, wadliwe maseczki, lipne maseczki, maseczki bez atestu, maska/maseczka na brodzie</i>

Źródło: opracowanie własne.

Dodawane do słów *maska* i *maseczka* przydawki wartościujące (bądź inne wyrazy) informują zatem o tym, jaką postawę wobec odnośnych atrybutów epidemii przyjmuje mówiący, jak je ocenia (chodzi o podkreślanie sceptycyzmu wobec obowiązku noszenia maseczek i niewiary w ich skuteczność, a nawet niewiary w samą pandemię, o obnoszenie się z łamaniem organizujących

⁹ Porządek wyliczenia nie ma związku z liczebnością poszczególnych grup. W prezentowanym ujęciu ograniczamy się przede wszystkim do przymiotnikowych albo imiesłowowych określeń rzeczownika, na boku zostawiamy na razie frazy werbalne, określenia neutralne typu: *bawelnianie maseczki, materiałowe maseczki, maseczki wielokrotnego użytku*, i te ciekawe przykłady, o których będzie mowa dalej. Pisownię i interpunkcję wszystkich cytatów zachowujemy w tekście w wersji oryginalnej (chyba że brak korekty byłby rażący i/lub wpływałby na nieczytelność jakiegoś przywołania); kolokacje sprowadzamy do postaci mianownikowej.

koronarzeczywistość zakazów itd.). W tak ustalonym otoczeniu leksykalnym badane słowa zyskują dodatkowy odcień znaczeniowy, ujawniają się tu znaczenia ekspresywne i kontekstowe.

Kolejnymi strategiami w semantycznej walce o zmianę znaczenia interesującego nas desygnatu są definicje lub quasi-definicje perswazyjne oraz obrazowe porównania. Ukazują one w sposób bezpośredni negatywny stosunek nadawcy do omawianego fragmentu rzeczywistości. W przypadku definicji perswazyjnych, których głównym celem jest „zmiana skojarzeń emocjonalnych związanych z definiendum” (Pawłowski 1978: 228), dostrzec można podkreślanie braku zasadności stosowania tej osłony nosa i ust na otwartej przestrzeni (w parku, podczas uprawiania sportu czy w czasie wycieczek po lesie). Dominuje konstrukcja *maseczka to X*, a wśród najczęstszych wyrażen definiujących pojawiają się terminy o negatywnej konotacji i silnym ładunku emocjonalnym, takie jak: *prze-sada, bzdura, głupota, dziadostwo, żart, porażka, pomyłka, nonsens, fikcja, pozory, dramat, beznadziejny/chory/zły/kretyński pomysł, masakra, koszmar, horror, tragedia, zabójstwo, samo zło, nieporozumienie, ściema, lipa, zakłamanie* – co znacząco wpływa na impresywność przekazów. Ponadto kwestie dotyczące zagrożeń płynących z użytkowania masek prezentowane są z wykorzystaniem obrazowych, metaforycznych definicji: *maska to strzał w kolano/zaraza; maski to zbiorowisko bakterii; maseczki to tresura społeczna*. Pojawiają się także przykłady oparte na hiperbolizacji, np. *maska to trauma na całe życie/do końca życia; maseczki to momentalne pogorszenie stanu zdrowia*.

Podobny punkt widzenia na kłopotliwy (zdaniem internautów) obowiązek noszenia maseczek podsuwają odbiorcy również obecne w wypowiedziach uczestników analizowanego przez nas dyskursu porównania (por. też wiedzę na temat stosunku nadawcy do przekazywanych treści). Wykorzystują one potencjał metaforycznego ukazywania danego zjawiska, aktywizując tym samym negatywne skojarzenia z nim związane. Przywołajmy jeden obrazowy przykład odnoszący się do wrażeń estetycznych dotyczących określanego obiektu: *upiornie brudne maseczki jak świński chlew*. Warto zwrócić uwagę także na prześmiewcze, ironiczne wyrażenia odwołujące się do utrwalonych w potocznym języku związków frazeologicznych. Koncentrują się one na dwu wątkach. W ramach pierwszego nawiązuje się do wielkości cząstki wirusa SARS-CoV-2: *ta szmata na twarzy chroni tak przed wirusem jak płot przed komarami; maseczka to tak chroni jak siatka ogrodzeniowa by chroniła przed komarem; maseczka chroni tak samo przed wirusem jak kraty w oknie przed muchami*. Drugi z kolei bazuje na kolokwialnie nacechowanym słownictwie (wulgaryzmy, wyrażenia żargonowe) z rejestru części ciała i czynności fizjologicznych lub seksualnych: *maska chroni jak stringi w zimnie/jak tylek stringi; chroni jak bielizna przed gazami; maseczka chroni dokładnie tak samo jak prezerwatywa założona podczas porodu*. Również

antagoniści są podmiotami w tym dyskursie wykluczonymi, co dokonuje się za sprawą wyrazistych, nierzadko opartych na depersonalizacji porównań, obligatoryjnie wyzyskujących opozycję „my”–„wy”/„oni”: *popierdalacie w maseczkach jak jebane pershingi; daliście się zamknąć w domach [...], założono wam kagańce jak psom; oddychają w tych maseczkach jak ryby pozbawione wody.*

Na podstawie powyższych egzemplifikacji wyraźnie widać, że neutralne słowa (*maseczka* i *maska*) zyskują odcień negatywny – następuje swoista pejoratywizacja ich znaczenia. Na ekspresję (zabarwienie uczuciowe) i deprecjację znaczenia wskazują też inne nominacje, które wykorzystują „podobieństwo elementów rzeczywistości obiektywnej postrzeganych zmysłowo bądź zachodzących na płaszczyźnie przeżyć i doznań natury afektywnej” (Jaros 2018: 125). Często pojawiającą się grupę tworzą tu neosemantyzmy utworzone na podstawie podobieństwa cech fizycznych zestawianych desygnatów (Jaros 2018: 125). Maseczki utożsamiane są bowiem w dyskursie przeciwników ich stosowania z obiektami wykonanymi z tkaniny. W wypowiedziach aktorów/podmiotów tego dyskursu spotkać można zatem nominacje o neutralnym charakterze (*tkanina, materiał, zasłona*), dominują jednak określenia oparte o negatywne asocjacje, o pogardliwym wydźwięku: *szmata, szmatka, ściera, ścierka, kawał szmaty*¹⁰. Drugi typ nominacji odwołuje się do podobieństwa cech fizycznych, ale także do funkcji desygnatów (Jaros 2018: 125). Maseczka zasłania twarz, stanowi formę ograniczenia swobody działania oraz wypowiedzi (m.in. utrudnia bezpośrednie interakcje), przez co w dyskursie jej przeciwników występują liczne metafory, które wydobywają bliskość maseczki oraz *kagańca, knebla* i *namordnika*. Z kolei inna, mniej liczna grupa neosemantyzmów wskazuje na sarkazm i niechętny stosunek do noszenia maseczek, czego dowodem są określenia: *maseczka-wynalazek, zabezpieczenie robione na drutach*.

Osobną grupę neosemantyzmów tworzą ekspresywywizmy, w tym wulgaryzmy typu: *gównno, ch*jostwo/chujostwo, syf*; por. też metonimiczne i niełamujące tabu językowego: *grzybica na twarzy* lub *bomba biologiczna na twarzy* (z różnymi dodatkowymi rozszerzeniami). Również w tego typu leksemach, sprzężonych – jak sądzimy – z retoryką buntu, oporu, a być może i strachu, zawarte są komponenty: „nie lubię”, „nie podoba mi się”, „uważam, że to źle” (Markowski 2012: 141)¹¹. Retoryka buntu oraz oporu z reguły sankcjonuje przewagę argumentów emocjonalnych nad racjonalnymi, przekraczanie norm – stąd obecność słów rubasznych lub karczemnych. Truizmem będzie także stwierdzenie, że na kształt

¹⁰ Należy wspomnieć jeszcze o kolokacjach z neosemantyzmami świadczących o znaczącym udziale leksyki ekspresywnej w profilowaniu maseczki: *szmata na ryju/pysku, ściera/szmatka na gębie, ścierka na zaklamanych mordach, chińska szmata z gumką, szmatka z gumkami*.

¹¹ Por. eksplikacje słowa *gównno* i wulgaryzmu referencyjno-obyczajowego *syf* w: Grochowski 2002: 91, 190; SJP.

antymaseczkowej narracji wpływają poza tym właściwości komunikacji elektronicznej, jej anonimowość, bezpośredniość/mniejsza powściągliwość czy egalitaryzm (zob. np. Grzenia 2012: 6–73).

5. Profile znaczeniowe *maseczki* (i *maski*) w dyskursie jej przeciwników

Na podstawie pogłębionej analizy materiału źródłowego i w związku z wcześniej poczynionymi obserwacjami udało się nam wyodrębnić trzy główne profile znaczeniowe kryjącego się za nazwami *maseczka* i *maska* desygnatu. Pierwszym z nich jest **profil maseczki jako zagrożenia** wynikający z ogólnego tematu/wątku, jaki dominuje w dyskursie okołopandemicznym, a mianowicie tematu ochrony bądź zagrożenia zdrowia i życia. Maseczce w dyskursie instytucjonalnym przypisuje się status obrony przed wirusami (pozostaje to w zgodzie z leksykalnym znaczeniem tego słowa). Co ciekawe, te same wartości, jakimi są fundamentalne wartości witalne, są także wykorzystywane w analizowanym przez nas dyskursie w celu modelowania znaczeń. Przyjrzyjmy się kilku dłuższym komentarzom internetowym:

- (1) *Nakaz noszenia szmat na twarzy jest niekonstytucyjny! Wydychane powietrze zawiera 4% dwutlenku węgla. Już po upływie 2 minut od założenia maseczki CO₂ przenika do krwiobiegu, a wraz z nim do całego organizmu. Gaz ten błyskawicznie zakwasza cały organizm. Już w latach 30 Otto Heinrich Warburg udowodnił, że otrzymał nagrodę Nobla, że zakwaszony organizm jest główną przyczyną raka.*
- (2) *Pneumolodzy ostrzegają przed długim noszeniem „kagańców”, czyli maseczek, ponieważ przez ponowne wdychanie zużytego powietrza z płuc wytwarza się w płucach skondensowana para, ta skroplona woda osadza się w płucach i jest to idealna pożywka, jest to podłoże dla innych bakterii czy wirusów.*
- (3) *Specjaliści ostrzegają, że noszenie maseczki ochronnej może utrudnić prawidłowe krążenie tlenu w organizmie i wywołać bezpośrednie zagrożenie dla zdrowia.*
- (4) *A kagańce, wcale nie pomagają... a szkodzą... nam jeszcze bardziej i mogą powodować np. niedotlenienie mózgu lub inne dolegliwości jak przewlekłe zapalenie płuc, maseczki nie można nosić dłużej niż 30 min [...] każdy z nas ma prawo do tego, żeby normalnie oddychać.*

W powyższych przykładach maseczka profilowana jest zgoła odmiennie od znaczenia funkcjonującego w komunikatach oficjalnych. Występuje ona

w kontekście zagrożenia zdrowia, tym samym następuje desemantyzacja polegająca na negowaniu pierwotnej funkcji tego atrybutu pandemii – ochrony. Ponadto dostrzec tu można strategię hiperbolizacji (maseczki mają powodować groźne choroby, są szkodliwe dla płuc), jak również wykorzystywanie reguły wywierania wpływu poprzez powoływanie się na autorytety – naukowców, lekarzy, ekspertów. Stałym motywem staje się to, że maseczki utrudniają oddychanie; por. przykłady: *dusić się w maseczce*, *duszące maseczki/kagańce*, *maska utrudniająca oddychanie*, *problemy z oddychaniem w maseczce*, *nie móc złapać oddechu w masce* itp.

Kolejnym sposobem deprecjonowania zajmującego nas obiektu (jako elementu zabezpieczającego przed rozprzestrzenieniem się epidemii) jest przypisywanie mu cech powszechnie powiązanych z sytuacją zagrożenia zdrowia – zarażeniem patogenami. Wymieńmy kilka tylko połączeń służących konstruowaniu profilu maseczki jako źródła zakażenia: *siedlisko zarazków i grzybów*; *idealne środowisko dla wirusów i bakterii*; *idealna pożywka dla patogenów, wirusów i bakterii*; *zagrzybiała maseczka*. Kwestionowaniu czy podważaniu celowości zasłaniania twarzy w przestrzeni publicznej służą, poza wspomnianymi już argumentami, także zabiegi animizacji i personifikacji, które pełnią rolę wartościującą, np.: *bakterie mają raj na mokrej i ciepłej masce* i [...] *szybciej trafiają do naszych płuc*; *bakterie namnażają się w maseczkach*.

Profil maski jako zagrożenia rozciągnąć można również na obszar związany z wartościami socjalnymi, interakcje społeczne to bowiem kolejna ważna dla przeciwników reżimu sanitarnego sfera życia. Zdaniem internautów noszenie maseczek powoduje tymczasem bariery komunikacyjne, podziały społeczne, a nawet zaburzenia psychiczne. Spójrzmy na dwa przykłady:

- (5) *Kiedy wreszcie zniesiony zostanie nakaz zasłaniania twarzy??? Jest to symbol niewolnictwa oraz będzie przyczyną chorób płuc. Dodatkowo silnie oddziałuje na psychikę ludzi, tworząc barierę w komunikacji i nieufność wobec innych ludzi. Mało kto o tym wie, a moim zdaniem to właśnie było celem zasłaniania twarzy. Bo przecież nie ochrona przed ... czymkolwiek.*
- (6) *Ludzie odizolowani i pozbawieni kontaktów, z przymusową maseczką [...], są łatwiejsi do „urobienia”. Ta cała kwarantanna przyniesie więcej szkód niż pożytku. Nie mówię już o gospodarce, tylko o ludzkiej psychice.*

W ostatniej wypowiedzi dostrzec wypada także inny, frekwencyjnie dość często podnoszony problem – gospodarczy. Noszenie maseczek utożsamiane jest tutaj z zagrożeniem dla gospodarki i miejsc pracy. Stąd też wykorzystywanie w komentarzach metaforyki związanej z kryzysem gospodarczym (*maseczki*

rujną gospodarkę) oraz budowanie opozycyjnych zestawień, takich jak: *nosić maseczki, a gospodarka pada; ściągać maseczki i odmrażać gospodarkę; chodzić w maseczkach, a gospodarka pęka*. W dyskursie przeciwników obostrzeń przewija się jeszcze jedna kwestia, która została wykorzystana do modelowania znaczenia zajmujących nas wyrazów. Otóż podmioty analizowanego dyskursu konstruuje obraz maseczki jako kolejnego zagrożenia ekologicznego – jednorazowe maseczki zaśmiecają ulice, są trudnym do utylizacji odpadem. Aby ukazać skalę zjawiska, autorzy komentarzy posługują się znanymi z dyskursu ekologicznego przenośniami (*tonąc w śmieciach* vs. *tonąc w maseczkach, zasypywać świat śmieciami* vs. *zasypywać ulice maseczkami*) oraz strategią wyolbrzymienia (*tony jednorazowych maseczek*).

Następny profil znaczeniowy maski i maseczki ujawniający specyficzny schemat mówienia (i myślenia) o pandemii (zob. Fairclough 1995: 14), a wydobyty z szerszego kontekstu wypowiedzi, wiążemy z następującymi przykładami:

- (7) *Najlepszą rękawiczką nasza własna skóra, najlepszą maseczką nasz własny nos, najlepszym lekiem nasz własny system odpornościowy, najlepszym rozwiązaniem nasz własny mózg... [...] kto chce żyć normalnie, niech zacznie myśleć.*
- (8) *Interesują Nas rzeczy, które są ukrywane – przyszedł czas na prawdę – czas rzucić maseczki!*
- (9) *ja też nie noszę maseczki [...], moje życie jest zbyt cenne dla mnie, aby dać się zabić w imię ich retoryki i zakłamania rządu.*
- (10) *[...] załóż nawet kilka maseczek na jeden raz, siedź i słuchaj propagandy.*
- (11) *Kazali nosić [...] maseczki, które nie chronią przed niczym, no ale tv ma oglądalność, bo nastraszy cześć społeczeństwa [...].*

Egzemplifikacje te przekonują, że opisywane atrybuty koronarzeczywistości są dla internautów symbolami – odpowiednio: fałszywej pandemii, farsy, zakłamania (rządzących, decydentów), poza tym propagandy medialnej oraz manipulacji. Wymienione antywartości, stojące w opozycji do prawdy jako wartości/jakości przez uczestników dyskursu pożądaną, stają się punktem wyjścia w procesie generowania wypowiedzi wchodzących w sferę grawitacji tego profilu. I tym razem interesującym nas słowom narzuca się wyraźnie pejoratywne konotacje; można też zaryzykować stwierdzenie, iż znaczenie realne rozpatrywanych w artykule leksemów zostaje zastąpione znaczeniem pragmatycznym, będącym efektem określonych doświadczeń wspólnoty (Kudra 2014: 36–37, Steciąg 2012:

143–144). Por. jeszcze takie połączenia: *bujda na resorach/ściema z maseczkami*; *nabijać w butelkę/robić w konia/ciuła z maseczkami*; *wcisnąć kit o skutecznej ochronie*. Z tego typu sformułowań przebija wiara w teorie spiskowe (np. *fakt noszenia kagańców [...] świadczy jednoznacznie, że z pewnością nie chodzi tu o nasze dobro*; zob. Wróblewski 2020). Konsekwentnie wykorzystuje się je również – podobnie jak wypowiedzi lokujące się w kolejnym profilu – do zjadliwej krytyki działań rządu (por. poetykę drwiny i ironii, nagromadzenie bezpośrednich zwrotów, oskarżeń i pytań retorycznych oraz inwektyw: „*Szumuniu*” *nasz kochany chyba zwariował; sami sobie siedzcie w domu w maseczkach, rękawiczkach i pamiętajcie o 2 metrach odstępu; niech MZ policzy, ile [...] Szumowscy na tym zarobili; Panie Szumowski, Pan kiedyś odpowie za to, co Pan robi z Polakami; gdzie szanowny pan premier ma maseczkę?; rząd do dymisji!; co za debilny rząd; banda hipokrytów/powtarzająca jak naćpana: Zostań w domu!; kłamcy i łgarze; gnidy zarabiające na naiwniakach; menda wyludzająca kasę i in.).*

Profil fałszywej pandemii, manipulacji itd. umacniają jeszcze te zabiegi semantyzacyjne, które wiążą się np. z występowaniem leksemów *maskować/się* (tu w podwójnym znaczeniu: 1. „zakładać maskę”, co uznać można za przejaw kreatywności i/lub ekonomii językowej; 2. „ukrywać swoje prawdziwe zamiary”) oraz *maskarada* (1. „to, że się nosi maskę/maseczkę”; 2. „udawanie czegoś”)¹². Na powstawanie negatywnych skojarzeń nie miały wpływ mają ponadto tak zaksjologizowane figury, jak chociażby figura cyrku, zoo, figura tchórza bądź bandyty. Posłużmy się cytataми:

(12) *Nawet przysłowie mówi: iść z otwartą przyłbicą – o człowieku uczciwym i odważnym. Tymczasem nakazano nam maskować się jak robią to tchórze i bandyci.*

(13) *To jest maskarada. Im szybciej padniemy, to lepiej dla systemu.*

(14) *Koniec cyrku z tymi maseczkami.*

(15) [...] *zrobili z nas małpy w zoo.*

O subiektywnej konceptualizacji, wartościowaniu negatywnym i semantyzacji pojmowanej jako nabieranie znaczeń wychodzących poza te powszechnie obowiązujące (Steciag 2012: 138, 141) mówić można także w przypadku ostatniego wyodrębnionego przez nas profilu. Maski i maseczki jawią się tu jako symbol **utrąty wolności, uciemnienia, dyskryminacji**. Np.:

¹² Zob. *maskować* i *maskarada* w SJP. Por. też znaczenia poboczne leksemu *maska*.

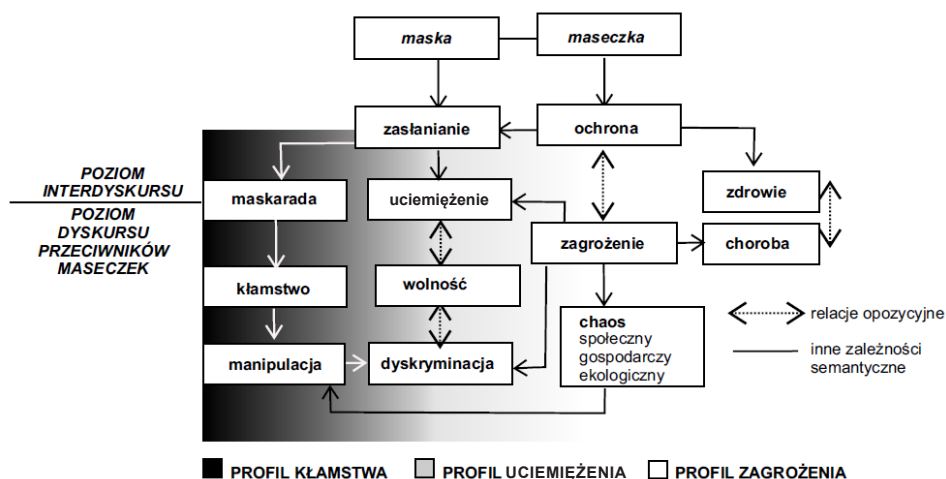
- (16) *Konieczność noszenia masek na twarzy to kolejny krok upodlenia narodu i symboliczne zamknięcie gęby.*
- (17) *Żadne pseudoszczepionki, które będą nas inwigilować i zatruwać, żadne maseczki [...], żadne państwo milicyjne represjonujące obywateli.*
- (18) *Dziś nas zmuszają do szmaty na twarzy, a jutro bez chipa nie wejdiesz NIGDZIE! I nie dostaniesz pracy. To jest dopiero dyskryminacja!*

Silnie negatywne emocje konotuje w tym polu motyw animalistyczny wskazujący na zezwierżenie podległych obostrzeniom – składają się nań nazwy gatunkowe zwierząt (najczęstszy jest tu wyraz *pies*¹³), określenia nazywające ich części ciała (pysk, morda itp.) oraz przedmioty będące przejawem sprawowanej nad nimi władzy (smycz, kaganiec, kojec). Por.: *psy obecnie mają więcej wolności [...] niż ludzie; trzymacie tylko nas za pyski, maseczki; kagańce już mamy, [...] teraz czekamy na smycz; ludzie jak ślepe psy w kagańcach; być zamkniętym w kojcu [tzn. w domu – B.D., E.F.] z kagańcem na twarzy; założyć sobie kaganiec na pysk; czuć się jak na smyczy.* Inne wyekscepowane z materiału kolokacje profilują maseczkę jako narzędzie uciemienia zarówno eksplicytnie: *kagańce są symbolem poddania i uległości wobec rządu, kagańce to oznaka zniewolenia*, jak również w formie innowacji frazeologicznych czy nośnych metafor: *zakuć ludzi w kagańce; niewolnicy noszący kagańce; kneblować w kaganiec jak niewolnika.*

Jak dowodzi wysoka frekwencja cytowanych wyżej wypowiedzi, wprowadzone z nich interpretacje „krzepną” i są bez zastrzeżeń powielane przez dyskutantów, którzy podzielają przekonania spajające wspólnotę dyskursywną oraz *de facto* tylko się w nich utwierdzają (nie ma tu więc mowy o realnym dialogu polegającym na uzgadnianiu stanowisk, ścieraniu się poglądów itd.) (Jakosz 2016: 17–18, Kudra 2014: 41). Dyskurs – również dyskurs przeciwników obostrzeń sanitarnych – ma bowiem na ogół charakter monofoniczny, choć jest tworem „wielopodmiotowym”: „rama ideologiczna powoduje, że zbiorowość podmiotów danego dyskursu »mówi jednym głosem«, a jego wewnętrzne zróżnicowanie bywa (inaczej niż w interdyskursie) mocno ograniczone (Witosz 2014: 28–29). W obrębie scharakteryzowanych przez nas profilów, mogących się ze sobą dodatkowo krzyżować, dokonuje się gra znaczeniami: podświetlanie różnych (ale często nie tych, których byśmy się spodziewali) definicji słownikowych związanych

¹³ Ze stereotypem psa utrwalonym w naszym kręgu kulturowym łączymy m.in. przeświadczenie, że pies jest gorszy od człowieka; stereotyp ten funkcjonuje zasadniczo w dwu odmianach: pozytywnej i negatywnej, o odcieniu pogardliwym (zob. Kępka 2017: 136). W analizowanych wypowiedziach na pierwszy plan zdają się wysuwać takie schematy myślenia o tym zwierzęciu: konieczność bezwzględnego posłuszeństwa wobec człowieka i/lub jego złe traktowanie.

z analizowanymi leksemami (por. maskę jako element farsy lub coś, co tylko pozoruje ochronę); negowanie znaczenia realnego (maski i maseczki zagrażają zdrowiu); i wreszcie: nadbudowywanie całkiem nowych sensów, niezwiązanych ze znaczeniem leksykalnym (osłona ust oraz nosa jako znak utraty wolności). Dostrzeżone prawidłowości zwizualizować można w następujący sposób:

Rycina 1. Profile znaczeniowe wyrazów *maseczka* i *maska*, jakie wyłaniają się w procesie semantyzacji ideologicznej

Źródło: opracowanie własne.

6. Podsumowanie

W świetle przeprowadzonych analiz badane jednostki uznać należy za słowa sztandarowe współkształtujące dyskursywny obraz świata pandemii. Za tego rodzaju kwalifikacją przemawia np. fakt, iż funkcją słów sztandarowych „nie jest denotacja czy też wskazywanie na konkretne, realne znaczenie. Przez to, że są nośnikami wartości, pełnią [one – B.D., E.F.] raczej funkcję orientacyjną w rzeczywistości społecznej, tzn. służą za sygnały indeksykalne umożliwiające identyfikację światopoglądową wspólnot ich w określony sposób używających” (Steciąg 2012: 136). W poddanej oglądowi przestrzeni komunikacyjnej słowa *maseczka* i *maska* zyskały mocną pozycję – o czym decyduje m.in. ich frekwencja. Sięgając po sformułowanie Barbary Kudry, wypada jeszcze zauważyć, że w dyskursie przeciwników obostrzeń sanitarnych dochodzi bądź to do desemantyzacji, bądź do semantyzacji ideologicznej/emotywniej obu leksemów, bo z całkiem neutralnych nazw przeszły one do nasemantyzowanych słów-symboli (Kudra 2014: 40).

Dla przeciwników koronareżimu, wykorzystujących argumenty gospodarczo-ekonomiczne, ekologiczne, polityczne, społeczne itd. oraz akcentujących rangę takich wartości, jak zdrowie, wolność, prawda lub bezpieczeństwo, maseczki mają konotacje pejoratywne, są tym, co należy potępiać. Walkę o władzę nad znaczeniem wziętych pod uwagę leksemów i manifestowanie stosunku (jednoznacznie negatywnego) do wskazywanego przez nie fragmentu rzeczywistości rozpatrywać można również w perspektywie szerszej: starć, do których dochodzi w dyskursie publicznym, nie tylko w kontekście konstruowania obrazu pandemii, lecz także ładu społecznego, autonomii podmiotów itp. Konkluzja ta nie powinna dziwić – wszak język to fundament społecznego świata.

Bibliografia

- Akram Sara (2017): Wyznaczniki gatunkowe komentarza internetowego. *Studia Filologiczne*, 30, 7–36.
- Biniewicz Jerzy (2015): Obraz wolności w języku i dyskursach (na przykładzie tabloidu „Fakt”). *Znaczenia*, 13, 9–18.
- Cierpich-Kozieł Agnieszka (2020): Koronareczywistość – o nowych złożeniach z członem *korona-* w dobie pandemii. *Język Polski*, 4, 102–117.
- Czachur Waldemar (2011a): *Diskursive Weltbilder im Kontrast. Linguistische Konzeption und Methode der kontrastiven Diskursanalyse deutscher und polnischer Medien*. Wrocław.
- Czachur Waldemar (2011b): Dyskursywny obraz świata. Kilka refleksji. *tekst i dyskurs – text und diskurs*, 4, 79–99.
- Długosz Piotr (2020): *Trauma pandemii koronawirusa wśród krakowian*. Pobrane z: <https://ifis.up.krakow.pl/wp-content/uploads/sites/9/2020/05/Trauma-koronawirusa-w%C5%9Brod-krakowian.pdf> (11.12.2020).
- Fairclough Norman (1995): *Critical Discourse Analysis*. Boston.
- Felder Ekkehard (red.) (2006): *Semantische Kämpfe. Macht und Sprache in den Wissenschaften*. Berlin–New York.
- Fleischer Michael (2002): *Teoria kultury i komunikacji. Systemowe i ewolucyjne podstawy*. Wrocław.
- Foucault Michel (2002): *Porządek dyskursu*. Kozłowski Michał (tłum.). Gdańsk.
- Gębka-Wolak Małgorzata (2020): Jak polszczyzna radzi sobie z koronawirusem? O środkach językowych wykorzystywanych do opisu rzeczywistości w czasie pandemii. *Dyskurs & Dialog*, 6, 159–173.
- Grochowski Maciej (2002): *Słownik polskich przekleństw i wulgaryzmów*. Warszawa.
- Grzenia Jan (2012): *Komunikacja językowa w Internecie*. Warszawa.
- Heitzman Janusz (2020): Wpływ pandemii Covid-19 na zdrowie psychiczne. *Psychiatria Polska*, 2, 187–198.
- Howarth David (2008): *Dyskurs*. Gąsior-Niemiec Anna (tłum.). Warszawa.
- Jakosz Mariusz (2016): *Wartościowanie w internetowych komentarzach do artykułów prasowych dotyczących stosunków niemiecko-polskich. Próba analizy pragmatycznej*. Katowice.
- Jaros Violetta (2012): Sposoby pomnażania leksyki w socjolekcie użytkowników CB-radio (neosematyzmy i neologizmy funkcyjne). *Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie*, VIII, 121–137.

- Kępką Izabela (2017): Językowa kreacja psa i jej funkcje w poezji Jacka Kaczmarskiego. *Studia Językoznawcze*, 16, 135–148.
- Kita Małgorzata (2014): Słowa magnesy. O (nie)przewidywalnym efekcie skupiania uwagi odbiorcy na słowie w dyskursie publicznym (medialnym). W: Jachimowska Katarzyna, Kudra Barbara, Szkudlarek-Śmiechowicz Ewa (red.): *Słowo we współczesnych dyskursach*. Łódź, 13–22.
- Kudra Barbara (2014): Semantyzacja ideologiczna słowa w tzw. dyskursie smoleńskim. W: Jachimowska Katarzyna, Kudra Barbara, Szkudlarek-Śmiechowicz Ewa (red.): *Słowo we współczesnych dyskursach*. Łódź, 35–42.
- Lakomy Mirosław (2018): Postprawda w dyskursie publicznym. Wprowadzenie. W: Grabowski Tomasz W., Lakomy Mirosław, Oświecimski Konrad (red.): *Postprawda jako zagrożenie dla dyskursu publicznego*. Kraków, 9–14.
- Markowski Andrzej (2012): *Wykłady z leksykologii*. Warszawa.
- Pawłowski Tadeusz (1978): *Tworzenie pojęć i definiowanie w naukach humanistycznych*. Warszawa.
- Pisarek Walery (2002): *Polskie słowa sztandarowe i ich publiczność*. Kraków.
- Pisarek Walery (2016): Słowa ważne i ważniejsze. *Przegląd Humanistyczny*, 3, 11–20.
- Przybylska Renata (2007): Z problemów słownikowego opisu łączliwości rzeczownika. W: Żmiegrodzki Piotr, Przybylska Renata (red.): *Nowe studia leksykograficzne*, t. 1. Kraków, 69–78.
- Słownik języka polskiego PWN (SJP)*: <https://sjp.pwn.pl/> (25.11.2020).
- Smykała Marta (2016): „Wir schaffendas!” Diskursive Strategien sprachlicher Konstituierung des Beginns der Flüchtlingskrise und ihrer Hauptakteure im Pressediskurs am Beispiel der Wochenzeitung „Die Zeit”. *tekst i dyskurs – text und diskurs*, 9, 187–205.
- Steciąg Magdalena (2012): *Dyskurs ekologiczny w debacie publicznej*. Zielona Góra.
- Tokarski Ryszard (2008): Konotacja a problemy kategoryzacji. *Język a Kultura*, 20, 143–161.
- Urzędowska Aleksandra (2019): Komentarz na facebooku jako quasi-gatunek internetowy – język i typologia. *Język, Komunikacja, Informacja*, 14, 118–138.
- Wielki słownik języka polskiego PAN (WSJP)*: <https://wsjp.pl> (28.11.2020).
- Witosz Bożena (2014): O ideologizacji przekonań i postaw estetycznych (wokół publicznego sporu na temat artystycznej instalacji „Tęcza” na placu Zbawiciela w Warszawie. *Forum Lingwistyczne*, 1, 27–35.
- Włoskiewicz Wojciech (2020): Koronawirus jako problem językoznawstwa polonistycznego. *Poradnik Językowy*, 7, 98–111.
- Wróblewski Michał (2020): Superroznościele wątpliwości. Sceptycyzm i teorie spiskowe w dobie koronawirusa. *Dyskurs & Dialog*, 6, 23–40.
- Zachorski Tomasz, Zendran Iga (2018): Złoty wiek grypy. Krótka historia pandemii. W: Dąsał Mateusz (red.): *Acta Uroboroi. W kręgu epidemii*. Wrocław, 91–101.